

שירת החול תרבות יהודית בתיקון חברה

<<< שיטים - מכון החגים | בית היוצר להתחדשות התרבות היהודית והחברה בישראל

על השמיטה!

בין אוטופיה למציאות

:: אבי זעירא

ותוקף מן המעמד הגבוה ביותר שבו הגיעה התורה לישראל, ובכך להנחיל לנו את דבר חשיבותה העצומה של מצווה זו.

המצווה, המנוסחת בלשון עתיד, מכוונת לזמן בו יישב עם ישראל בארצו. או אז, כך אנו למדים, ינהג העם עם ארצו באופן אחר משהיה נהוג בעמי האיזור, ויאפשר לה לנוח, במחזור של 7 שנים.

באופן מקביל ומשלים, תנהג הארץ עם יושביה באופן פלאי ומיוחד, מכפי שנוהגות קרקעות העולם במעבדיהן, מקדמת דנא:

(כ) וְכִי תֵאמְרוּ מַה נֹאכֵל בַּשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת הֵן לֹא נִזְרַע וְלֹא נֶאֱסַף אֶת תְּבוּאֵתֵינוּ:

(כא) וְצִוִּיתִי אֶת בְּרַכְתִּי לָכֶם בַּשָּׁנָה הַשְּׁשִׁית וְעָשִׂתָ אֶת תְּבוּאָהּ לְשֵׁלֶשׁ הַשָּׁנִים:

(כב) וְזִרְעֵתֶם אֶת הַשָּׁנָה הַשְּׁמִינִית וְאָכַלְתֶּם מִן תְּבוּאָהּ יֶשֶׁן עַד הַשָּׁנָה הַתְּשִׁיעִת עַד בּוֹא תְבוּאָתָהּ תֹאכְלוּ יֶשֶׁן: (כג) וְהָאָרֶץ לֹא תִמְכַר לְצַמְתָּת כִּי לִי הָאָרֶץ כִּי גֵרִים וְתוֹשְׁבֵי אֲתֶם עִמָּדִי:

המנגנון המופלא המאפשר את קיומו של סדר עולם חדש זה, הוא האמונה בכח האל וחסדו.

דוגמא לדרישה אמונית גבוהה דומה ניתן למצוא בספר הורדת המן בנדודי העם, כאשר בני ישראל נתבעים לא לאסוף את המאכל הפלאי ולסמוך על הפעולה האלוהית שתבטיח את טריותו גם עת היותו מונח לאור קרני השמש העזות של מדבר סיני, למשך כל יום השבת (שמות, ט"ז).

חסדי האל במדבר פועלים משמיים בעוד שבימי שבתו של העם בארצו, הם יבואו מלמטה, מן האדמה. שנאמר במקורותינו: "לא בעבים מעל, כאן על פני האדמה".

יכולתו של האדם לפעול ברוחה של מצווה זו מותנה ביכולתו להבין כי למעשה, נדל"נו אינו קניינו, אלא נחלת האל בלבד, שנאמר: "פי לי הארץ".

כמה קשה ואולי בלתי אפשרית תביעתו זו של

מצוות השמיטה מתייחדת בשני עניינים: בהיותה בין המצוות הבודדות המתייחסות לציבור ולא רק ליחיד.

בפירוטה הרב וריבוי פסוקיה. עובדה שאינה מצויה ברוב מצוות התורה.

במדרש משלי, אטען כי ניתן להבין את עניין פירוטה הרב של מצוות השמיטה כנסיון להעמדת מודל פסיקתי - חינוכי מדאורייתא (מן התורה) - כיצד ליצור מכניזם מתלמוד למעשה, בחזקת: "כזה ראה וחקקה".

הבחירה, דווקא, במצווה שכל כולה עיסוקה בתיקון עולם וביצירת חברה צודקת יותר, ולא במצוות פולחן או דיני אישות למשל, מדגימה וממחישה את כיוונה החברתי של תורת ישראל.

על מצוות השמיטה אנו למדים משני מקורות.

בספר ויקרא כ"ה, נאמר:

(א) וַיִּדְבֹר ה' אֶל מֹשֶׁה בְּהַר סִינַי לֵאמֹר:

(ב) דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי תִבְאוּ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן לָכֶם וְשָׁבְתָה הָאָרֶץ שִׁבְתָּ לָּהּ:

(ג) שֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע שְׂדֶךְ וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְמַר פְּרִמָּה וְאָסַפְתָּ אֶת תְּבוּאָתָהּ:

(ד) וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת שִׁבְתָּ שְׂבַתוֹן יִהְיֶה לְאָרֶץ שִׁבְתָּ לָּהּ שְׂדֶךְ לֹא תִזְרַע וְכִרְמָה לֹא תִזְמַר:

(ה) אֶת סְפִיחַ קִצְיָרָה לֹא תִקְצֹר וְאֶת עֲנָבֵי נִזְיָרָה לֹא תִבְצֹר שְׁנַת שְׂבַתוֹן יִהְיֶה לְאָרֶץ:

(ו) וְהִיְתָה שִׁבְתָּ הָאָרֶץ לָכֶם לְאָכְלָהּ לָהּ וּלְעִבְדָּהּ וּלְאֲמָתָהּ וּלְשִׁכְיָרָה וּלְתוֹשְׁבֵי הַגְּרִים עִמָּךְ:

(ז) וּלְבַהֲמֹתָהּ וּלְחִיָּה אֲשֶׁר בְּאֶרְצָהּ תִּהְיֶה כָּל תְּבוּאָתָהּ לְאָכְלָהּ:

נשים לב כי בפתח המצווה מודגש, ללא כל הקשר טקסטואלי, כי בעצם, המצווה נמסרה אף היא למשה בהר סיני, למרות שאיננה מוזכרת בספר שמות. על כך, שואל רש"י - "מה ענין שמיטה אצל הר סיני?!"

נרמז כי בעל הספר מבקש להאציל קדושה

יכולתו של האדם לפעול ברוחה של מצווה זו מותנה ביכולתו להבין כי למעשה, נדל"נו אינו קניינו, אלא נחלת האל בלבד, שנאמר: "פי לי הארץ".

מההון של התקופה. אם כך, מחוייב בעל ההון לנהוג בו כפי שנהג בשני המקרים האחרים, ולשחררו מחזקתו.

איזו חברה מבקש המקרא ליצור כאן, בארץ ישראל?

זו חברה המבוססת על שני עיקרי אמונה:

הראשון – קיומה של מצווה זו מחייב שיתוף פעולה הדוק ומוסכם על כל חלקיה.

בשונה מיתר מצוות התורה הפונות אל היחיד, הרי לפנינו נסיון נועז לבנות חברה המבוססת על אתוסים משותפים, הרואה בכל חברה – הישראלים בלבד, ייאמר מייד! – כבני אדם בעלי זכות קיום בכבוד, גם בתנאי עבדות ופער מעמדות.

השני – אמונה יוקדת בקיום האלוהים ובהתערבותו לחסד, בענייננו.

מצוות השמיטה והיובל (שלא הובאה לדיון הזה), הינה נסיון נועז, הנוגע בעולמו של האלוהי, לעצב מציאות אוטופית בעולם של כלכלה וסחר אמיתיים.

האל ממאמינו. כמה מאיתנו מסוגלים לחיות בעולם המציאות ללא פיתוחה של תודעת קניין על סביבתנו, משפחתנו ואף בני זוגנו?

שני ספרים קדימה אנו מוצאים את מצוות השמיטה מתפתחת והפעם בכיוון אחר (פסוקים אחדים נשמטו לטובת קיצור הדברים):

(א) מִקֵּץ שִׁבְעַת שָׁנִים תַּעֲשֶׂה שְׁמִטָּה:

(ב) וְזֶה דְבַר הַשְּׁמִטָּה שְׁמוֹט כָּל בְּעַל מִשֶׁה יָדוּ אֲשֶׁר יִשֶׁה פְּרֻעָהוּ לֹא יִגֹּשׁ אֶת רֵעֵהוּ וְאֶת אָחִיו כִּי קָרָא שְׁמִטָּה לָהּ:

(ד) אָפֶס כִּי לֹא יִהְיֶה בָּהּ אֲבִיוֹן כִּי בָרַךְ יִבְרַכֶּה ה' בְּאַרְצָךָ אֲשֶׁר יִרְדֹּד אֱלֹהֶיךָ נִתֵּן לָךְ נַחְלָה לְרִשְׁתָּהּ:

(ה) רַק אִם שְׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ לְשָׁמֵר לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל הַמִּצְוָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אֲנֹכִי מְצַוֶּה הַיּוֹם:

(ט) הַשְּׁמֵר לָךְ פֶּן יִהְיֶה דָּבָר עִם לְבַבְךָ בְּלִיעַל לְאֹמֵר קָרַבְהָ שְׁנַת הַשְּׁבַע שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה וְרַעַה עֵינֶיךָ בְּאֲחִיךָ הָאֲבִיוֹן וְלֹא תִתֵּן לוֹ וְקָרָא עָלֶיךָ אֶל ה' וְהָיָה בָּךְ חֲטָא:

(י) נִתּוֹן תִּתֵּן לוֹ וְלֹא יִרַע לְבַבְךָ בְּתַתֶּךָ לוֹ כִּי בְּגַלְל הַדָּבָר הַזֶּה יִבְרַכֶּךָ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל מַעֲשֶׂה וּבְכָל מַשְׁלַח יָדְךָ:

(יב) כִּי יִמְכַר לָךְ אֲחִיךָ הָעֵבֶרִי אוֹ הָעֵבֶרִיָּה וְעִבְדָּךָ שֵׁשׁ שָׁנִים וּבְשָׁנָה הַשְּׁבִיעִת תְּשַׁלְּחֶנּוּ חֲפָשִׁי מֵעַמְּךָ:

(יג) וְכִי תִשְׁלַחֲנֻ חֲפָשִׁי מֵעַמְּךָ לֹא תִשְׁלַחֲנֻ רִיקָם: (טו) וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאַרְצָךְ מִצְרַיִם וַיִּפְדֶּךָ ה' אֱלֹהֶיךָ עַל כֵּן אֲנֹכִי מְצַוֶּה אֶת הַדָּבָר הַזֶּה הַיּוֹם: דברים ט"ו

עיקר עניינה של המצווה – האדם. האדם המוחלש ביותר בחברה – העני או העבד.

בעלי ההון של אז מצווים להמשיך ולהלוות למבקש, למרות שידוע כי בשנת השמיטה יישמטו כל החובות הקיימים בשוק. אין ספק, מבחינת המלווה, זו התאבדות כלכלית.

הכלי להתמודד עם השיקול הרציונלי, מבלי לגרום לו לעבור במצוות עשה, הוא אמוני ותודעתי – דע לך, שיהא בך חטא, כלומר, דירי באלאק' ומצד שני, אם תפעל בניגוד להגיון הכלכלי ובהתאם למצווה, הרי תצא נשכר בברכת אלוהים.

נשים לב, כי בעל השליטה על תפעולו של המנגנון החברתי המורכב הזה הוא החזק, אך האיש שאצבעו הקרובה ביותר לכפתור האדום, השולט במנגנון האלוהי הוא החלש: "וְקָרָא עָלֶיךָ אֶל ה' וְהָיָה בָּךְ חֲטָא".

לאביון זכות קדימה לעקוף את הביורוקרטיה ולהגיע היישר לנייד של האל!

העבד, כמו הקרקע, כמו ההלוואה, נתפס כחלק

מצוות השמיטה והיובל

(שלא הובאה לדיון הזה)

הינה נסיון נועז, הנוגע בעולמו

של האלוהי, לעצב מציאות

אוטופית בעולם של כלכלה

וסחר אמיתיים.

ישנם חוקרים הסבורים כי היסטורית, ייתכן והיא לא נתקיימה מעולם, אך מעניין להזכיר את נסיונו של ז'בוטיסקי לכונן חברה יהודית מודרנית על בסיס מצוות השמיטה ('חמשת המ"מין').

שלא כחלק מהסוציאליסטים, אינני סובר כי יש לפנינו חברה שוויונית וצודקת. בוודאי לא בדגם האוטופי המרקסיסטי. יש לזכור, כי שחרור העבדים, שמיטת החובות והקרקעות, נעשים אחת ל 7 שנים, ולא כדגם יומיומי ועקבי. שהרי ניתן לשאול, מה קורה לחברה כשמנגנוני האיזון התודעתיים והמטריאליים נפסקים באחת? מה קורה ליצר הקניין והתחרות?

ראינו מה קרה בחלק מהחברה הקיבוצית...

אבי זעירא הוא
מנכ"ל שיטים
- מכון החגים.

✉ chagim@
bethashita.org.il